

Vita

dr. Paulinyi Oszkár „Termelés és vállalkozás a selmeci bányagazdaságban a XVI. század derekán” c. monográfiájáról

Dr. Paulinyi Oszkár „Termelés és vállalkozás a selmeci bányagazdaságban a XVI. század derekán” c. monográfiájának vitáját a Történettudományi Intézet feudáliskori magyar osztályán 1965. február 5-én tartották.

A személyes megjelenésben betegsége által akadályozott dr. Sinkovics István írásban megküldött véleményének felolvasása után a megjelentek közül hozzászólás formájában alábbiak fejtették ki a vitára kitűzött művel kapcsolatos észrevételeiket: *dr. Perjés Géza, dr. Varga János, dr. Heckenast Gusztáv, dr. Szabad György, dr. Gyulay Zoltán, dr. Danyi Dezső, dr. Makkai László, dr. Benda Kálmán, dr. Várkonyi Ágnes és dr. Bartha Antal.*

A vita megkezdése előtt a szerző röviden ismertette tanulmányát, taglalta kutatási nehézségeit, beszélt az anyag természetéhez alkalmazott módszerről. A monográfia a hazai bányagazdaság termelési viszonyaira kíván fényt deríteni. A tér- és időbeli, meg a tematikai elhatárolást egyfelől a mennyiségi megismerés különleges módszere, a jelenségek és viszonylatok számszerűen konkrét felméréseire irányuló törekvés, másfelől pedig a módszer alkalmazását biztosító kútfő-adottságok határozták meg.

Viszonylagos egyidejűséget biztosító szűkebb időszak (1537—1549) tömeges adatszolgáltatású forrásaiból, egyénenkénti számbavételrel, a bányavállalkozó-érdekeltséggel bíró személyeknek (tőkés és kézimunkás vállalkozóknak egyetesen) igen tekintélyes, a teljességet erősen megközelítő köre (331 fő) volt megállapítható. Egy teljes termelési év vállalkozók szerinti részletezett terméseredményei lehetővé tették a vállalkozók nagyságrendi osztályozását, e csoportok létszámának és termésvolumenének a rögzítésével. A szélsőséges termékmegoszlás már itt is elárulta, hogy a nemesércincin hasznosító birtoklását ekkor már kisszámú nagy tőkésvállalkozó sajátította ki. Az 1542. évi hatvanadadó-lajstrom sokrétű mutatóira támaszkodva sikerrel volt megkísérélhető a különböző nagyságrendi kategóriáknak, a nagy- és kistőkészeknek, meg a kézimunkás törpevállalkozóknak a beillesztése a város gazdaság-társadalmi képletének egészébe. Nem érve be a fő statisztikai kategóriák kielemezésével, hanem széleskörű és változatos adatapparátus minuciózus kezelésével, a szerző annak is módját találta, hogy reprezentatív személyi ábrázolással hétköznapi tevékenységükben elevenítse meg a típusokat és a személyes életkörülmények, kapcsolatok alakulásaiban a vállalkozás társadalmi dinamikáját, belső feszültségeit. A tőkés vállalkozóknál nem kevesebb figyelmet szentel itt a dolgozó bányász nép sorából kikerült törpevállalkozóknak, akiknek szakmai tudása, természetismerete az empirikus technika korszakában alapvető előfeltétele volt az általános prosperitásnak. a tőkésének is.

A korjellemző helyzetkép a gyűrűstéri polgárság, itt is egy 5—6 főnyi kisebb csoport uralkodó helyzetét mutatja. Genetikus szárait nyomozva, a szerző a sajátos történeti szituációt a gyűrűstéri polgárságnak a városgenesis mozzanatából származó tulajdonmonopóliumára vezeti vissza.

A vita során a hozzászólók egyöntetűen megállapították, hogy a szerző a maga elé tűzött feladatot sikeresen végrehajtotta.

Nemzetközi mércével mérve is kiállja a versenyt (Szabad, Heckenast, Danyi, Makkai) Mondanivalója is, módszere is indokoltá tenné idegennyelvű kiadását (Heckenast, Szabad). A hozzászólók kiemelték, hogy nagy adatapparátusát példaszzerű önmegtartóztatással kezeli: nem vész el a részletekben, mindvégig megmarad a hogozott összefüggések vonalán. Ez az ökonómia és egyéni kifejező stílusa az önmagában véve száraz számanyagból olvasmányos művet formált (Sinkovics, Perjés, Heckenast, Szabad, Danyi, Makkai, Várkonyi). Külön érdeme, hogy nemcsak az uralkodó réteget, a tőkés vállalkozót látja, hanem plasztikus ábrázolással életközelségre hozza a kisembereket is, a dolgozó bányász népesség képviselőit (Sinkovics, Várkonyi). Fő erőssége a komplex módszer: az alapanyagot kibontó statisztikai kategóriák, a forráskritikát szolgáló technológiai tájékozottság és a fő mondanivaló, a gazdasági-társadalmi problematika, s az általános európai fejlődéstávlatok széles skálája (Heckenast, Szabad, Makkai, Várkonyi, Benda). — Makkai és Várkonyi külön kiemeli a mű marxista igényű voltát; marxista nemcsak szemléletében, hanem módszerében is.

Elhangzottak persze számonkérő észrevételek is. Sinkovics helyénvalónak látná, ha a bevezetés bővebben szólna a Fuggerek magyarországi vállalkozásáról s több alapfogalomnak (pl. túpróba, turzás) bővebb magyarázatát adná; kifogásolja a második jobbágyság teljesen negatív értékelését. Az egyes fejezetek élen adott részletező tematikai áttekintés helyett jobbnak találná a tartalmat fedő pregnáns címekeket. Páran hiányolták a magasabb szintű statisztikai módszerek alkalmazását, s azt a szerző tudatos tartózkodása ellenére is megszívlelendőnek tartanak (Perjés, Danyi). Perjés a standard-deriváció-számítás példájával adatszzerűen is demonstrálta, hogy a szerző adatsorainak mennyiségi összefüggései mögött egészen meglepő mozzanatok deríthetők fel, amelyek a vizsgálódót újabb kérdések megválaszolására készítetik. — Bartha Antal arra mutatott rá, hogy az alapított város problematikája a szerző meggyőző okfejtése ellenére is még sok ellentmondást fog kiváltani; célszerűnek tartaná a kérdésnek nemzetközi szintű vitára tűzésé-

Kevésbé egyöntetű volt a hozzászólók állásfoglalása a mű *módszertani* tanulságai tekintetében. Élénk vita alkult ki a körül, vajon az ilyen komplex, a legkülönbözőbb szakágazatok körébe vágó tematikánál követendő példának vehető-e a szerző által választott „egy személyes” megoldás, avagy eredményesebb, célszerűbb lenne az egyes szakágazatok művelőiből alakuló szerzői együttesekkel próbálkozni. Heckenast a monográfia minden eredménye ellenére az „egy személyes” megoldást a jövőre nézve nem találta követendőnek. Nem elsősorban a velezáró túlságos időbefektetés miatt. (Heckenast 15 évet emlegetett, ami azután vörös fonálként húzódott végig a többi hozzászólásban is; a valóságos időkeretet a szerző válaszában 7 évben jelölte meg.) De az is számbaveendő, hogy egy statisztikus, illetőleg a kérdéses műszaki tudományokban iskolázott szakember akár a statisztikai elemzést, akár a technológiai vonatkozások kifejtését magasabb szinten, mélyrehatóbban tudná elvégezni, mint a végeredményben idegen talajra került történetíró a maga filológiai kritikai módszerével. Utalt rá, hogy statisztikai oldalról konkrétebb formában is elhangzottak ily irányú észrevételek.

A többi hozzászóló (Szabad, Danyi, Benda, s lényegében Makkai is) inkább az egy személyes megoldás mellett foglalt állást. A feladat igazából történetírói, kielégítő végrehajtása csak történetírótól várható. A társszerzős megoldás a kivitelezésben könnyen csorbíthatná a koncepció egységét. Az természetesen hasznos lett volna, ha a szerző műve megrásánál történetstatisztikai vagy technikátörténeti előmunkálatok kész eredményeire támaszkodhatott volna. Tanulmányként leszűrték: sürgős szervezési feladat, hogy az egyes tudományágazatok ily természetű együttműködése mielőbb megvalósítható. De — mint mondták — az egy személyes megoldás mellett is lehetett volna szó valamelyes segítségről, pl. a mechanikus számítási műveletek elvégzésében, bár objektív oka is lehetett annak, hogy a szerző nem lépett fel ilyen igénnyel (Danyi, Benda). Szabad a leghatározottabban követendőnek tartja Paulinyi módszerét, amelynek egyaránt jellegzetessége a széleskörű adatfeltárás és a problémák, az összefüggések sokszálú bogozása. Ott, ahol — mint éppen bányagazdaságunk és városaink történeténél — egy-két nemzedékre szóló lemaradást kell helyrehozunk, komoly áthidalást hozó eredményeket csak ilyen módszerrel lehet elérni. Ő is hasznosnak tartaná azonban, ha Paulinyinak mód adatnék utánpótlás nevelésére.

Az elhangzott hozzászólásokra Paulinyi a következőkben válaszolt:

Művének két módszerbeli sajátossága a mennyiségi megismerésre való törekvés, meg a település alaprajzi képletének, a helyrajzi adottságoknak az értelmező vallatása. A kvantitatív elemzés és ami ennek előfeltétele, a tömeges adatszolgáltatású kútforrágnak az előtérbe helyezése szorosan érintkezik a statisztikával. Az utóbbi tudományág képviselői hiányolták a mennyiségi változások grafikonos szemléltetését, de még inkább a magasabb szintű statisztikai módszerek alkalmazását a változások okfejtő elemzésében. Elismeri: az elhangzott észrevételek helytállóak. A grafikonos ábrázolást igyekezni is fog pótolni. Elvben magáévá teszi a statisztikusoknak a magasabb szintű statisztikai módszerek elsajátítására vonatkozó kívánságát is. Viszont a terméseredmények adatsorának viszonylagosan szűk időhatárai (1528—1549) mellett továbbra is problematikusnak tartja, hogy az így felvetődő kérdésekre megnyugtató választ tudna adni. A sovány statisztikai véna mellett a monográfia elemző módszerében a történeti elem maradt az uralkodó. Az ún. kritikai módszer: a ténybeli adottságoknak, a részletmozzanatoknak széleskörű ismerete egyfelől, másfelől pedig a filológiai akribia, a minden vonatkozást latba vető gondosság a tények mögött meghúzódó összefüggések kiszűrésében. Elismeri azonban, hogy mindez a legteljesebb mértékben és nagy haszonnal lehetett volna összeegyeztetni a statisztika sajátos módszereivel.

Egyes alapfogalmaknak Sinkovics által igényelt bővebb magyarázatát pótolni fogja. Magáévá teszi a szabatos fejezetcímek beiktatását is. A második jobbágyságot, értve alatta a feudálisizmusnak hosszúra nyúlt hanyatló, de nem minden ellenforradalmi felerősödéstől ment szakaszát valóban negatív értékeli. Negatív, mert az árny, a feudális függések végzetes megkövülése benne az uralkodó; s ezzel szemben pangás, sőt visszaesés a változást érlelő erőgócok, a városok fejlődésében. Selmechányán sem a Thurzóknak, sem a Fuggereknek nem volt vállalati érdekeltsége, nem igen látja hát indítékát, hogy többet mondjon magyarországi vállalkozásukról annál, mint hogy hazai bányagazdaságunkban ez a monopolisztikus kalmártólke megtestesítője.

A módszerbeli vitában azok véleményét osztja, akik az egyszemélyes megoldás mellett foglaltak állást. Megkerülése a koncepció egységét, az absztrakció biztonságát, a szintézist veszélyeztetné. Az idő-tényező nem fetisizálható. Nem mérlegelhető elszigetelten önmagában. A teljesítményhez, az eredményekhez kell azt viszonyítani. A monográfia nemesfémhányászatunk feudáliskori termelési viszonyait kívánta bemutatni. A XVI. század derekáról vett keresztmetszettel ezt sikerült is a feudális formáció egész középkori delelőjére kiterjedő érvénnyel felderíteni. Eredményeiben azonban még ennél is többnek tartja, mert az egyben a középkori magyar állam strukturális egységében formálódó egyik várostípus, a német kolonizációs eredetű bányaváros gazdaság-társadalmi képletének a kifejtése is. Így mérlegelve, a műre fordított lét észendő — és nem 15 — bármennyire tekintélyes is, aligha sokallható. A konkrét munkaidőbe nem kalkulálható be a halmozott tudás, a speciális tárgykörré fordított idő: ha így mérnök, akkor kinek-kinek az életkora szerint évtizedekben kellene azt számítanunk. Tévedés Heckenast részéről az idő-tényező leglényegesebb összetevőjét a vizsgálódás komplex mivoltában keresni. A legtöbb időt a forrástani alapozás igényelte. A célnak megfelelő statisztikai értékű alapanyag felderítése, és még inkább ennek az alapanyagának, a néma számoszlopoknak a megszólaltatása, az „olvasókulcs” felfedése. Ez a munka egyszerű, de olykor tételnél-tételre ismétlődő számításokkal párosul. Ez volt a leginkább időrabló. Csak egy példát hoz fel: amíg a választó-mű 1548—1549 évi (egy üzemű esztendő) anyagkezelési naplójából a termelési és termékmegosztási kimutatás 32 lapja megszületett, hét teljes hónap ment rá az ilyen aprólékos számvetésre. Persze a türelemnél több is kellett hozzá. A történetírónak tájékozódnia kellett a technológiában is. A filológiai akribiával dolgozó forráskritika biztonságának volt az előfeltétele. Ezért nem lehetett a számvető műveletet sem technikai segédreire átruházni. A kettő szétválasztásával több idő vesztett volna el a vámon, mint amennyit nyert volna a réven.

Nincs itt másról szó, mint a kútforráskritika adatszűrő hálójának sűrítéséről. Ez a szűrőkészség lényegében tapasztalaton szerzett halmozott tudás. Éppen ezért nem meglepetés számára, hogy a vita során felvetődött e személyes tudás átadásának kérdése is. Örülne ennek, de sajnos nem sok lehetőségét látja. A magántanárság megszűntetésével nincs lehetőség rá, hogy a különleges munkaterületen dolgozó kutató a habilitációval maga részéről tegyen kezdeményező lépéseket a megfelelő speciális kollégiumnak a tanmenetbe leendő beiktatására.

Másik útja az irodalmi úton történő átadás lehetne: ily jellegű tanulmányok megjelentetése. Ezek sajnos, többnyire „kilógnak” létező folyóiratainknak vagy sorozatos kiadványainknak hól a profiljából, hol a terjedelem-keretéből. Még kevésbé lehet szó önálló megjelentetésükről, mivel elemző (tehát az újabb szintézist alapozó) és tetejébe statisztikai módszerre épült tanulmány valóságilag vörös posztó a számbajövő kiadványaink statisztikájában.

Maradna a baráti együttműködés, ha mutatkoznék a látóhatáronakárcsak egy árva „golya” is, aki hajlandó volna a bányagazdaság történetének kutatására. Wenzel és Péch úttörő munkásságának közel két emberöltőn át nem akadt folytatása. Úgy tetszik, így lesz ez most is, „tervszerű” munkálkodásunk nagyobb dicsőségére.

Osztja Bartha Antal nézetét, hogy a bányavárosaink gazdasági és társadalmi képletéről, főként pedig ennek német kolonizációs eredetéről adott ábrázolás még sok ellentmondást fog kiáltani. Csak azt felelheti rá: vitában tisztázódnak a kérdések. Véleménye szerint a német kolonizációs város valóság. Nem törölhető le a múlt térképéről. Kérdés viszont, alapvető kérdés, hogy mi volt a gazdaság-társadalmi képlete és mi legyen a történeti értékelése. Azt hiszi, hogy amit e vonatkozásban monográfiája nyújt, az több vitafndító gondolatfelvetésnél.

A vitát Várkonyi Ágnes azzal zárta le, hogy az nemcsak Paulinyi műve szempontjából volt konstruktív, hanem tudománytörténeti szempontból is rendkívül gyümölcsöző.

Tömöry Márta